

DUNYONING LINGVISTIK VA MILLIY MANZARASI VA MILLIY KONSEPTSIYA TUSHUNCHALARI

Ubaydullayeva Farangiz Rustamovna
Samarqand davlat chet tillari instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyoning lingvistik va milliy konsepsiya tushunchalarini o'rganish, sofligini saqlab qolish, bugungi kunning eng dolzarb vazifalardan biri ekanligi batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: lingvistika, konsepsiya, lingvokulturologiya, fenomen, strategiya, paradigma.

Lingvokulturologiya juda yangi yo'nalish bo'lishiga qaramay, unga qiziqish o'sishda to'xtamaydi va u yosh tadqiqotchilar orasida mashhur bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilish mumkinki, uning mashhurligi tufayli lingvokulturologiya hozirgi vaqtda rivojlanishning uchinchi bosqichida va zamonaviy tilshunoslikning eng ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida tan olingan.

Til-madaniy yo'nalishning shakllanishi va rivojlanishi til va madaniyatning lingvistik-madaniy mazmuni fenomenini uning atrofidagi lingvistik-madaniy makonda til shaxsining mavjud bo'lish shakllaridan biri sifatida tushunish istagi tufayli yuzaga keladi, bu yerda til nafaqat milliy, balki butun dunyo madaniyatining tarjimoni sifatida namoyon bo'ladi.

Tildagi harakatni bunday modellashtirish o'zining ko'p qirraliligi bilan lingvokulturologiyaning asosiy mavzusiga aylanishi kerak. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, lingvokulturologiya o'z oldiga bir qator vazifalar va savollarni qo'yadi:

- 1) til tushunchalarini shakllantirishda madaniyatning o'rni;
- 2) til belgisi tushunchasining xususiyatlari va uning madaniyat bilan aloqasi;
- 3) tinglovchi qo'shimcha ma'nolarni qanday qabul qiladi va ular nutq strategiyasiga qanday ta'sir qiladi;

Madaniy va lingvistik kompetensiyaning ishchi ta'rifi sifatida biz quyidagilarni qabul qilamiz:

- 1) bu lingvistik shaxsning nutq tug'ilishi va nutqni idrok etish jarayonlari bilan tabiiy egaligi va, eng muhimi, madaniy munosabatlarni o'zlashtirish; buni isbotlash uchun til birliklarini lingvistik-madaniy tahlil qilishning yangi texnologiyalari zarur;
- 2) kontsepsiya sohasi (ma'lum bir madaniyatning asosiy tushunchalari to'plami), shuningdek, bitta madaniyat, ko'plab madaniyatlar (universallar) ma'ruzachilari tomonidan taqdim etishga qaratilgan madaniyat nutqlari qanday; ushbu til belgilarining madaniy semantikasi;
- 3) ushbu fanning asosiy tushunchalarini qanday tizimlashtirish kerak, ya'ni nafaqat til va madaniyatning dinamikadagi o'zaro ta'siri muammosini tahlil qilishga imkon beradigan, balki ma'lum bir ilmiy paradigma-antropologik yoki antropotsentrik doirasida o'zaro tushunishni ta'minlaydigan kontseptual apparatni yaratish hisoblanadi.

Yuqoridagi vazifalar ro'yxatini yakuniy deb hisoblash mumkin emas, chunki ularni hal qilishda oldinga siljish muammolarning keyingi siklini va boshqalarni keltirib chiqaradi. Ikki xil mavzu sohalari-til

va madaniyatning o‘zaro ta’sirida bo‘ladi. Agar madaniyatshunoslik insonning tabiat, jamiyat, san’at, tarix va boshqa ijtimoiy va madaniy borliq sohalarida o‘z- o‘zini anglash xususiyatini o‘rgansa, tilshunoslik tilda dunyo lisoniy manzarasining mental modellari sifatida aks etuvchi dunyoqarashni o‘rganadi.

Lingvokulturologiyaning asosiy tadqiqot predmeti esa doimiy o‘zaro ta’sirlashish holatida bo‘lgan ham til, ham madaniyat hisoblanadi. Lingvokulturologiyaning tadqiqot manbalari madaniyatda ramziy, obrazli, metaforik ma’no kasb etgan va natijalari inson ongida umumlashtirilib mif, afsona, folklor va diniy diskurslarda, poetik va prozaik badiiy matnlarda, frazeologizmlarda, metaforalarda va ramzlarda aks etadigan til birliklari sanaladi. Bunda muayyan lingvokulturologik birlik bir paytning o‘zida bir qancha semiotik tizimlarga tegishli bo‘lishi mumkin: ma’lum bir odat frazeologizmga, maqolga, matalga aylanishi mumkin.

Tadqiqot obyektining vaziyatidan kelib chiqqan holda, uning alohida lingvokulturologik birliklardan tashkil topgan bir qancha predmetlarini ko‘rsatish mumkin. "Madaniyat" lotincha "Colere" so‘zidan olingan bo‘lib, "ishlov berish, tarbiyalash, rivojlanish, hurmat qilish, ibodat" ma’nolarini anglatadi. XVIII asrdanboshlab "madaniyat" atamasi inson faoliyatining mahsuli bo‘lgan barcha narsalarga nisbatan qo‘llanila boshlagan. Bu ma’nolarning barchasi "madaniyat" so‘zining qo‘llanilishida saqlanib qolgan, ammo aslida bu so‘z "insonning tabiatiga maqsadli ta’siri, tabiatning inson manfaatlari uchun o‘zgartirilishi, ya’ni yerga ishlov berilishi" (qishloq xo‘jalik madaniyati) degan ma’noni anglatgan.

Keyinchalik "madaniyat" atamasi bilimdon, marifatli, yuksak tarbiyali insonlarni tariflashda ham ishlatila boshlagan. Hozirga kelib "madaniyat" atamasining fan va amaliyotning turli sohalarida 500 dan ortiq variantda ishlatilishi ma’lum. Mualliflarning madaniyatga bergan ta’riflari umumlashtirilsa, madaniyatga butun tarixiy taraqqiyot jarayonida insoniyat tomonidan yaratilgan va yaratilayotgan barcha moddiy va ma’naviy boyliklar yig‘indisi" deb ta’rif berish mumkin. Shunga asosan madaniyatning ikki turi farqlanadi:

- 1) moddiy madaniyat;
- 2) ma’naviy madaniyat;

Moddiy madaniyat inson faoliyati tufayli yaratilgan "ikkinchi tabiat", ya’ni ishlab chiqarilish vositalari, mehnat qurollari, mehnat ko‘nikmalari, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan hayot uchun xizmat qiladigan barcha boyliklarni anglatadi. Ma’naviy madaniyatning qamrovi behad keng bo‘lib, u ijtimoiy ongning barcha shakllari, ya’ni falsafiy, ilmiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy qarashlar, maorif, ta’lim-tarbiya, maktab, o‘rta va oliy ta’lim, fan, madaniyat muassasalari, ommaviy axborot vositalari, san’at, xalq ma’naviy ijodiyotning barcha turlarini qamrab oladi. Moddiy va ma’naviy madaniyat bir biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, biri ikkinchisini to‘ldiradi. Masalan, moddiy boylikning biror turini inson aql-zakovatisiz, tafakkurisiz, aqliy mehnatisiz yaratib va takomillashtirib bo‘lmaydi. Demak, moddiy madaniyatni barpo etish zamirida ma’naviy madaniyat ham yotadi. Har qanday moddiy va ma’naviy madaniyat durdonalari inson aqliy va jismoniy mehnati sintezi asosida yuzaga keladi.

Ma’naviy ma’daniyat voqealigni badiiy aks ettirish va o‘zlashtirish vositasidir. Moddiy madaniyat dunyo va insonlarning moddiy hayot sharoitlari bilan, ma’naviy madaniyat esa urf-odat, rasm-rusm, an’ana, marosim va milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

- 1) E.M Vereshchagin Til va tilshunoslik 130-140 (Kavkaz) 2008

- 2) V.fon Gumboldt „Til”, 1985 56-78 (Germaniya) 1985
- 3) L.Vaysberger “Ona tili va ruhining shakllanishi” 44-55 (Amerika) 1929
- 4) V.V Kostomanov „Til va tilshunoslik”, 80-90 (Rossiya) 2008